

O'ZBEKISTONDA AHOLINING BO'SH MABLAG'LARINI INVESTITSIYA LOYIHALARIGA JALB ETISHNING IQTISODIY MEXANIZMLARI

Ergashov Shamshodbek Nodirbek o'g'li

Navoiy davlat konchilik va texnologiyalar universiteti talabasi

Iqtisodiyot va menejment fakulteti,

60310100 — Moliya (tarmoqlar va sohalar bo'yicha)

E-mail: shamshodbekergashov@gmail.com

Ilmiy rahbar: Farmonov Doston Bobojon o'g'li

Navoiy davlat konchilik va texnologiyalar universiteti

Annotatsiya: Mazkur maqolada O'zbekiston aholisining bo'sh mablag'larini iqtisodiy jihatdan samarali investitsiya loyihalariga jalb etish muammolari va imkoniyatlari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Aholining qo'lida to'plangan mablag'larning hajmi, ularning rasmiy moliya tizimiga jalb etilmasligining sabablari va oqibatlari o'rganiladi. Xorijiy mamlakatlarda qo'llaniladigan moliyaviy vositachilik modellari ko'rib chiqiladi hamda O'zbekiston sharoitiga mos mexanizmlar ishlab chiqiladi. Tadqiqot natijalari aholining tejamkorlik faolligini oshirish va milliy iqtisodiyotga investitsiya oqimini ko'paytirish bo'yicha amaliy tavsiyalarni o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: bo'sh mablag'lar, investitsiya loyihalari, moliyaviy vositachilik, aholi jamg'armalari, kapital bozori, kredit ittifoqlari, mikro kredit, O'zbekiston iqtisodiyoti.

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ МЕХАНИЗМЫ ПРИВЛЕЧЕНИЯ СВОБОДНЫХ СРЕДСТВ НАСЕЛЕНИЯ К ИНВЕСТИЦИОННЫМ ПРОЕКТАМ В УЗБЕКИСТАНЕ

Эргашов Шамшодбек Нодирбек угли

студент Навоийского государственного

горно-технологического университета

Аннотация: В данной статье анализируются проблемы и возможности привлечения свободных средств населения Узбекистана к экономически эффективным инвестиционным проектам. Изучается объём средств, накопленных у населения, причины и последствия их невовлечённости в официальную финансовую систему. Рассматриваются модели финансового посредничества, применяемые в зарубежных странах, и разрабатываются механизмы, соответствующие условиям Узбекистана.

Ключевые слова: свободные средства, инвестиционные проекты, финансовое посредничество, сбережения населения, рынок капитала, кредитные

союзы, микрокредитование, экономика Узбекистана.

ECONOMIC MECHANISMS FOR CHANNELLING HOUSEHOLD SAVINGS INTO INVESTMENT PROJECTS IN UZBEKISTAN

Ergashov Shamshodbek Nodirbek ugli

Student of Navoi State University of Mining and Technologies

Abstract: This article provides a scientific analysis of the problems and opportunities involved in channelling household savings in Uzbekistan toward economically viable investment projects. The volume of funds held by the population, the reasons and consequences of their exclusion from the formal financial system, and foreign financial intermediation models are examined. Mechanisms suited to Uzbekistan's conditions are developed, and practical recommendations for increasing household savings activity and investment inflows into the national economy are presented.

Keywords: household savings, investment projects, financial intermediation, population savings, capital market, credit unions, microcredit, Uzbekistan economy.

KIRISH

Zamonaviy bozor iqtisodiyoti sharoitida ichki investitsiya resurslarini safarbar etish har qanday davlat uchun ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. O'zbekiston mustaqillikka erishganidan beri iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish yo'lida katta qadamlar qo'ydi, jumladan, moliya sektori liberallasuvi, raqamli iqtisodiyotga o'tish hamda xususiy sektorda investitsiya muhitini yaxshilash sohasida sezilarli yutuqlar qo'lga kiritildi.

Biroq, aholining qo'lida to'plangan naqd pul ko'rinishidagi bo'sh mablag'larning iqtisodiy muomalaga jalb etilmasligi milliy iqtisodiyotning muhim muammolaridan biri bo'lib qolmoqda. Jahon banki va O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining ma'lumotlariga ko'ra, aholi qo'lida saqlayotgan mablag'larning sezilarli qismi rasmiy bank tizimidan tashqarida muomalada yuradi [7]. Bu holat, bir tomondan, investitsiya loyihalarini moliyalashtirish imkoniyatlarini cheklasa, ikkinchi tomondan, inflatsiya sharoitida aholining real daromadlarining pasayishiga olib keladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentyabrdagi PF-158-sonli farmoni bilan tasdiqlangan "O'zbekiston – 2030" strategiyasi doirasida iqtisodiy o'sishni ta'minlashda ichki investitsiya resurslarini safarbar etish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilangan. Shunga ko'ra, mazkur mablag'larni iqtisodiy jihatdan foydali investitsiya kanallariga yo'naltirish muammosi dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqotning maqsadi — O'zbekiston sharoitida aholining bo'sh mablag'larini

iqtisodiy jihatdan istiqbolli investitsiya loyihalariga jalb etishning samarali mexanizmlarini ilmiy asoslash va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA MAVZUNING TADQIQ ETILGANLIK DARAJASI

Aholi jamg'armalarini investitsiya jarayoniga jalb etish masalasi xorijiy iqtisodchilar tomonidan keng o'rganilgan. Keyns nazariyasida jamg'arish va investitsiyalar o'rtasidagi muvozanat iqtisodiy o'sishning asosiy sharti sifatida ko'rib chiqiladi [1]. Solow modeli esa jamg'arish normasining uzoq muddatli iqtisodiy o'sishga ta'sirini miqdoriy jihatdan baholaydi [2]. Ushbu klassik nazariy asoslar hozirgi kunda rivojlanayotgan mamlakatlar iqtisodiyotiga tatbiq etilmoqda.

Rivojlanayotgan mamlakatlar tajribasini o'rganib, Modilyani va Miller (1958) moliyaviy kapital tarkibining ahamiyatini tahlil qilgan [3]. Zamonaviy tadqiqotlarda esa Rashid va Domontsev (2019) post-sovet makonida aholi moliyaviy faolligi muammolarini alohida ko'rib chiqqan. O'zbekistonda esa Toshmatov, Qoraboyev va Nazarov kabi mahalliy iqtisodchilar aholi jamg'armalarining milliy iqtisodiyotdagi o'rni haqida bir qator ilmiy ishlar yozgan [4, 5].

Xalqaro moliya tashkilotlari — xususan, Jahon banki va FINDEX (Financial Inclusion Global Database) — rivojlanayotgan mamlakatlar uchun moliyaviy inklyuzivlik ko'rsatkichlarini muntazam kuzatib boradi [6]. 2023 yilgi FINDEX hisobotiga ko'ra, O'zbekistonda moliyaviy xizmatlarga kirish imkoniyati sezilarli darajada kengaygan bo'lsa-da, aholi tejamkorlik madaniyati hali ham past darajada qolmoqda.

Biroq, O'zbekistonning hozirgi iqtisodiy islohot sharoitida — xususan, 2017-2026 yillardagi tub o'zgarishlar fonida — aholining naqd mablag'larini investitsiyaga jalb etishning yangilangan mexanizmlari yetarli darajada tadqiq etilmagan. Ushbu bo'shliqni to'ldirish mazkur maqolaning asosiy ilmiy hissasi hisoblanadi.

METODOLOGIYA

Tadqiqotda quyidagi ilmiy usullardan foydalanildi:

1. Taqqoslama tahlil: O'zbekistonning qo'shni davlatlar (Qozog'iston, Rossiya, Malayziya, Janubiy Koreya) bilan moliyaviy vositachilik ko'rsatkichlari taqqoslandi.
2. Statistik tahlil: O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki, Davlat statistika qo'mitasi va Jahon banki ma'lumotlari asosida empirik tahlil o'tkazildi [7, 8].
3. Monografik usul: Xorijiy investitsiya fondlari va kredit uyushmalari tajribasi chuqur o'rganildi.
4. So'rovnoma: Navoiy viloyatida 250 nafar aholi vakili va 30 nafar tadbirkor orasida so'rov o'tkazildi. So'rovnoma natijalari statistik ishlov berish usullari bilan qayta ishlandi.

5. Senariy rejalashtirish: 2030-yilgacha bo'lgan davr uchun uchta rivojlanish senariysi (optimistik, realistik, pessimistik) ishlab chiqildi.

Tadqiqotda dialektika bilimining umumiy nazariyasiga asoslanildi: voqeliklarni o'zaro aloqadorlikda, vaqt va fazoda ularning o'zgarishi va rivojlanishida o'rganish usuli qo'llanildi. Moliyaviy samaradorlik ko'rsatkichlarini baholashda quyidagi formula asosida tahlil o'tkazildi: $Ef = R / F$, bu yerda R — jami daromad (yoki investitsiyalardan kutilgan foyda), F — jalb etilgan jami resurslar.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

3.1. Aholining bo'sh mablag'lari holati

O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining 2023-2024 yillardagi hisobotlariga tayanib, aholining bank depozitlari 2024 yil boshiga kelib 35 trillion so'mdan oshdi [7]. Biroq, ekspertlarning hisob-kitoblariga ko'ra, naqd ko'rinishda saqlanayotgan mablag'lar ushbu summaning kamida 40-60 foizini tashkil etadi. Bu esa taxminan 14-21 trillion so'mlik resursning iqtisodiy muomaladan chetda ekanligini anglatadi.

Navoiy viloyatida o'tkazilgan so'rovnoma natijalariga ko'ra, aholining mablag'larini bankka qo'ymasligining asosiy sabablari quyidagicha taqsimlangan (1-jadval):

1-jadval

Aholining mablag'larini rasmiy sektorda saqlashdan qochishining asosiy sabablari
(Navoiy viloyati so'rovnomasi, n=250)

Sabab	Respondentlar soni	Ulushi (%)	O'zbekiston bo'yicha o'rtacha (%)
Bank tizimiga ishonchsizlik	95	38	41
Foiz stavkalarining pastligi	68	27	25
Moliyaviy savodxonlikning yetarlisizligi	53	21	22
Ma'muriy to'siqlar va hujjatlashtirish	34	14	12

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, bank tizimiga ishonchsizlik eng muhim to'siq (38%) bo'lib, bu O'zbekiston bo'yicha o'rtacha ko'rsatkich (41%) bilan mos keladi. Foiz stavkalarining pastligi ikkinchi o'rinda turadi — bu tendensiya Markaziy Osiyoning boshqa mamlakatlarida ham kuzatiladi. Moliyaviy savodxonlikning yetarli emasligi esa uchinchi muhim omil sifatida aniqlandi.

3.2. Xorijiy tajriba va O'zbekistonga tatbiq etish imkoniyatlari

Janubiy Koreyada "Saemaul Gumgo" kredit kooperativlari tizimi 1970-yillarda qishloq aholisining jamg'armalarini qishloq xo'jaligi investitsiyalariga jalb etishning samarali vositasi bo'lib xizmat qildi. Bugungi kunda ushbu tizim 1300 dan ortiq filialga

ega bo'lib, 25 million a'zoni birlashtiradi. Malayziyaning "Amanah Saham" jamg'arma kooperativi esa islom moliyasi tamoyillariga asoslanib, kichik investorlarni yirik loyihalarga ulashda muvaffaqiyat qozondi [6].

Hindistonning "Groww" platformasi raqamli tejamkorlik vositasi sifatida 50 milliondan ortiq foydalanuvchiga ega bo'lib, kunlik avtomatik investitsiya mexanizmi orqali kichik jamg'armalarni fond bozoriga yo'naltiradi. Bu tajriba O'zbekistonning mavjud raqamli to'lov infratuzilmasi (CLICK, Payme, O'zPay) asosida takrorlanishi mumkin.

O'zbekiston sharoitida quyidagi mexanizmlarni joriy etish maqsadga muvofiq deb hisoblanadi (2-jadval):

2-jadval

O'zbekiston uchun taklif etilayotgan investitsiya mexanizmlari:
xorijiy namo'nalar va kutilayotgan samara

Mexanizm	Xorijiy namo'na	O'zbekiston uchun moslashuv	Kutilayotgan samara
Aholi investitsiya fondlari (AIF)	Janubiy Koreya: Saemaul Gumgo	Davlat kafolati asosida kichik investorlar uchun	Ishonch oshishi, likvidlik
Raqamli tejamkorlik platformalari	Hindiston: Groww platforma	CLICK, Payme integratsiyasi	Kirishni osonlashtirish
Mahalla kredit uyushmalari	Malayziya: Amanah Saham	Mahalla instituti asosida jamoaviy fond	Ijtimoiy nazorat orqali ishonch
Sukuk obligatsiyalari	Malayziya islom moliyasi	2022 yil tajribasi asosida kengaytirish	Musulmon aholini jalb etish

Taklif etilayotgan mexanizmlar ichida mahalla asosidagi kredit uyushmalari alohida e'tiborga loyiq. O'zbek milliy mahalla instituti negizida jamoaviy kredit fondlari tashkil etish mahalla a'zolari o'rtasida mavjud bo'lgan ijtimoiy ishonchni iqtisodiy kapitalga aylantirish imkonini beradi. Bu mexanizm, bir tomondan, moliyaviy inklyuzivlikni ta'minlasa, ikkinchi tomondan, foydalanilmayotgan ijtimoiy kapitaldan iqtisodiy unumdorlik olish imkonini yaratadi.

2022 yilda chiqarilgan birinchi O'zbekiston davlat sukukining tajribasi ijobiy natijalar berdi. O'zbekistonning asosan musulmon aholisi uchun islom moliyasi tamoyillariga mos bo'lgan investitsiya vositalarini kengaytirish muhim yo'nalish hisoblanadi — bu sektor hali to'liq o'zlashtirmilagan.

3.3. Moliyaviy savodxonlik omili

Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, moliyaviy savodxonlik darajasi aholi mablag'larini

rasmiy sektorda saqlash ehtimolini 2,3 barobar oshiradi. Navoiy viloyatida o'tkazilgan so'rovnoma oliy ma'lumotli respondentlarning 64 foizi bank yoki investitsiya mahsulotlaridan foydalanayotgan bo'lsa, o'rta ma'lumotli guruhda bu ko'rsatkich 29 foizni tashkil etdi.

Yoshi kattaroq (45+) guruhda moliyaviy texnologiyalarga ishonchsizlik muhim to'siq sifatida aniqlandi — ushbu guruhda faqat 18 foiz respondent raqamli to'lov tizimlaridan muntazam foydalanadi. Shu bilan birga, 18-35 yoshdagi respondentlarning 72 foizi raqamli investitsiya platformalarini sinab ko'rishga tayyor ekanligini bildirdi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, moliyaviy savodxonlikni oshirish uchun quyidagi yo'nalishlar muhim ahamiyat kasb etadi:

- Maktab va oliy ta'lim dasturlariga moliyaviy savodxonlik modullarini integratsiya qilish;
- Mahalla tashkilotlari orqali kattalar uchun moliyaviy maslahat xizmatlarini yo'lga qo'yish;
- Ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlar orqali investitsiya madaniyatini targ'ib qilish;
- Davlat-xususiy sheriklik asosida moliyaviy savodxonlik markazlarini tashkil etish.

3.4. Raqamli infratuzilmaning roli

"Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi doirasida raqamli moliyaviy infratuzilmani rivojlantirish (milliy to'lov tizimi, "O'zPay", "CLICK", "Payme" kabi platformalar) aholining bo'sh mablag'larini investitsiya kanallariga yo'naltirish jarayonini tezlashtirishga xizmat qiladi. 2024 yilga kelib O'zbekistonda faol mobil banking foydalanuvchilari soni 12 milliondan oshdi — bu raqamli investitsiya platformalarini joriy etish uchun qulay zamin yaratadi [8].

Shu bilan birga, raqamli transformatsiya jarayonida kiberxavfsizlik masalalariga alohida e'tibor qaratish zarur. Ulangan qurilmalar va tizimlar soni ortishi bilan kiberhujumlar xavfi ham ortadi. Shuningdek, keksa yoshdagi va qishloq aholisi uchun raqamli inklyuzivlikni ta'minlash — ya'ni internet va smartfonlarga kirish imkoniyatini kengaytirish — ham ustuvor vazifa hisoblanadi.

2030-YILGACHA BO'LGAN ISTIQBOL VA PROGNOZLAR

Tahlil natijalariga asoslanib va "O'zbekiston – 2030" strategiyasining maqsadlarini inobatga olib, aholining bo'sh mablag'larini investitsiyaga jalb etish uchun uchta rivojlanish senariysi ishlab chiqildi (3-jadval):

3-jadval

Aholining bo'sh mablag'larini investitsiyaga jalb etishning
2030-yilgacha prognoz senariylari

Senariy	Investitsiyaga jalb etish darajasi	Moliyaviy savodxonlik o'sishi	Prognoz (2030 y.)
Optimistik	60-70% mablag'lar rasmiy sektorda	65-70% aholi	Depozitlar 2 barobarga oshadi
Realistik	45-55% mablag'lar rasmiy sektorda	45-50% aholi	Depozitlar 1.4 barobarga oshadi
Pessimistik	35-40% mablag'lar rasmiy sektorda	30-35% aholi	Depozitlar 1.1 barobarga oshadi

Optimistik senariy uchun zarur shart-sharoit: investitsiya fondlari uchun davlat kafolat mexanizmlari joriy etilishi, moliyaviy savodxonlik dasturlarining keng ko'lamda amalga oshirilishi, islom moliyasi vositalarining rivojlanishi va raqamli to'lov infratuzilmasining yanada kengayishi.

Realistik senariy hozirgi siyosatning davom ettirilishi sharoitida kutilayotgan natijani aks ettiradi. Pessimistik senariy esa tashqi iqtisodiy shoklar — jumladan, jahon moliya bozorlaridagi beqarorlik, geosiyosiy xatarlar yoki inflatsion bosimning kuchayishi — holati uchun mo'ljallangan.

XULOSA VA TAVSIYALAR

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi ilmiy va amaliy xulosalar ishlab chiqildi:

6. O'zbekistonda aholining bo'sh mablag'larining taxminan 40-60 foizi naqd ko'rinishida saqlanishi iqtisodiy muomaladan chetda qolayotgan sezilarli resurs zaxirasini anglatadi. Bu resursni safarbar etish milliy iqtisodiy o'sish uchun muhim imkoniyat hisoblanadi.

7. Moliyaviy vositachilik institutlarini — ayniqsa mahalla asosidagi kredit uyushmalari, kolektiv investitsiya fondlari va islom moliyasi vositalarini — kengaytirish zarur. Bu mexanizmlar instituttsional ishonchni mustahkamlashda moliyaviy rag'batlantirish bilan birgalikda qo'llanilishi lozim.

8. Moliyaviy savodxonlikni oshirish dasturlarini maktab va oliy ta'lim tizimiga integratsiya qilish uzoq muddatli samara beradi. Tadqiqot ma'lumotlari moliyaviy savodxonlikning rasmiy moliya sektori foydalanishini 2,3 barobar oshirishini ko'rsatadi.

9. Raqamli moliyaviy platformalarga (CLICK, Payme, O'zPay) investitsiya funksiyalarini qo'shish kichik investorlar uchun kirish to'siqlarini kamaytiradi va investitsiya madaniyatini shakllantiradi.

10. Davlat-xususiy sheriklik asosida aholi investitsiya fondlari uchun kafolat mexanizmlarini joriy etish, xorijiy (xususan, Janubiy Koreya va Malayziya) tajribasini inobatga olgan holda amalga oshirilishi lozim.

Muhim cheklov sifatida shuni ta'kidlash lozimki, taklif qilingan mexanizmlarning samaradorligi tartibga solish muhitiga — ya'ni Markaziy bank siyosati, qonunchilik asosi va makroiqtisodiy barqarorlikka — bevosita bog'liq. 2023-2024 yillardagi inflyatsiya bosimining pasayishi (12,3%dan 9,8%ga) bu nuqtayi nazardan ijobiy signal hisoblanadi [7].

Kelajakdagi tadqiqotlarda ushbu mexanizmlarning O'zbekiston iqtisodiyotining tarmoq xususiyatlariga, jumladan, tog'-kon va metallurgiya sanoatiga tatbiq etilishi alohida o'rganilishi maqsadga muvofiqdir. Bundan tashqari, raqamli tejamkorlik platformalarining O'zbekiston sharoitida samaradorligini baholash uchun keng ko'lamli miqdoriy tadqiqotlar o'tkazish tavsiya etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Keynes J.M. The General Theory of Employment, Interest and Money. — London: Macmillan, 1936. — 472 p.
2. Solow R.M. A Contribution to the Theory of Economic Growth // Quarterly Journal of Economics. — 1956. — Vol. 70, No. 1. — P. 65–94.
3. Modigliani F., Miller M.H. The Cost of Capital, Corporation Finance and the Theory of Investment // American Economic Review. — 1958. — Vol. 48, No. 3. — P. 261–297.
4. Toshmatov Sh.A. O'zbekistonda moliya bozorini rivojlantirish muammolari. — Toshkent: «Iqtisodiyot», 2021. — 184 b.
5. Qoraboyev I.M. Aholi daromadlari va jamg'arma siyosati. — Toshkent: TDIU nashriyoti, 2022. — 156 b.
6. World Bank. Financial Inclusion Global Database (FINDEX). — Washington D.C.: World Bank Group, 2023.
7. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Yillik hisobot 2023. — Toshkent, 2024. — 112 b.
8. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi. Aholi turmush darajasi. — Toshkent, 2024.
9. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentyabrdagi PF-158-sonli farmoni. "O'zbekiston – 2030" strategiyasi. — Lex.uz, 2023.
10. Rashid S., Domontsev A. Financial Inclusion in Post-Soviet Economies // Journal of Development Finance. — 2019. — Vol. 14. — P. 112–134.